

БАГРІЙ О. І.

*Центр наукових досліджень
та викладання іноземних мов НАН України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО “Я” У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті йдеться про прагматоричний вимір категорії авторизації писемного наукового дискурсу; аналізуються риторичні прийоми та мовні засоби, що відповідають за реалізацію цієї категорії, звертається увага на важливість комунікативної категорії авторитетності для успішного здійснення наукової комунікації.

Ключові слова: наукова комунікація, категорія авторизації, ідентифікація, авторитетна репрезентація, авторське “я”.

В статье идет речь о прагматорическом аспекте категории авторизации письменного научного дискурса; анализируются риторические приемы и лингвистические средства, реализующие данную категорию; обращается внимание на значение категории авторитетности для успешного осуществления научной коммуникации.

Ключевые слова: научная коммуникация, категория авторизации, идентификация, авторитетная репрезентация, авторское “я”.

The focus of the present article is pragmatic-rhetorical dimension of the communicative category of authorization of English academic discourse; the rhetorical devices and linguistic means of realisation of this category have been analysed; attention has been paid to the significance of the communicative category of authority for the successful fulfillment of scientific communication.

Key words: scientific communication, author's identity, communicative category of authorization, figurative language in scientific discourse.

Метою даної статті є висвітлення особливостей вираження авторського “я” у науковому дискурсі, для чого ми плануємо вирішити низку практичних завдань, як-от: 1) висвітлити комунікативно-прагматичні особливості англomовного наукового дискурсу в аспекті авторизації; 2) описати риторичні прийоми, що відповідають за реалізацію категорії авторизації у науковому дискурсі; 3) навести лексико-граматичні засоби реалізації таких прийомів.

Актуальність статті визначається посиленою увагою сучасної лінгвістики до питань забезпечення ефективності мовленнєвої діяльності в умовах глобалізації (зокрема в науковій сфері).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що стаття поглиблює вивчення семантичної категорії авторизації наукового дискурсу шляхом висвітлення її прагматоричного аспекту.

Об'єктом нашого аналізу є англомовний науковий дискурс.

Предмет дослідження становлять риторичні та комунікативно-прагматичні особливості англомовного наукового дискурсу в аспекті авторизації.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти наукових дискусійних текстів з англо-американської наукової прози в галузі інформаційних технологій та наук про Землю кінця ХХ – початку ХХІ сторіч.

Достеменно відомо: метою будь-якої комунікації є адекватність спілкування, тобто повнота взаєморозуміння, точність вираження авторського задуму та його відповідність зацікавленням адресата. Не є винятком і наукова комунікація, яка, завдячуючи небаченому прогресу інформаційних технологій у світі, сьогодні стрімко розвивається, і стає все більш утрудненою, з огляду на те, що науковцям і фахівцям сьогодення все складніше пересвідчуватися в достовірності наукових джерел і результатів дослідницької роботи їх колег. Тому значною мірою ефективність писемної наукової комунікації залежить від того, наскільки учасники комунікативного процесу довіряють адресанту, його кваліфікації, авторитетності, професійним якостям тощо.

Важлива роль в успішному здійсненні наукової комунікації належить прагамасемантичній категорії авторизації, яка ідентифікує автора як мовну особистість та суб'єкта пізнання. Як одна з провідних комунікативно-функціональних категорій авторизація втілюється в англомовному науковому дискурсі через принципи кооперації й мовленнєвої ввічливості (Г. Грайс, Дж. Ліч), що реалізують максими релевантності, тактовності, раціональності, переконливості й ясності викладу [1]. В риторичному аспекті категорія авторизації реалізується у таких риторичних прийомах, як ідентифікація та авторитетна саморепрезентація.

Ідентифікація. Науковий дискурс закарбовує уявлення комунікантів про “свого” адресата, “свою” аудиторію. Та група адресатів, яку автор планує охопити своїм повідомленням, й, відповідно, при звертанні до якої інтенційно використовує спеціальні риторичні ресурси, називається “цільовою аудиторією” [2:20]. Процес трансформації аудиторії через контакт із нею, виявлення та формування спільних референцій у комунікації, американський психолог і дослідник риторичного дискурсу К. Бурке

називав ідентифікацією, в основі якої полягає та особливість, що людство неприродно розділене, і для того, щоб протистояти розділенню, люди ідентифікують себе з певною групою. Фактично усі засоби ідентифікації, що дозволяють авторові “творити” свого адресата, долаючи відмінності і пов’язані з ними непорозуміння, зводяться до ідеї символічного об’єднання [3:7]. Серед лінгвістів існує думка, що через те, що основу риторики складає орієнтація на адресата, ідентифікацію можна вважати надприйомом в тому сенсі, що всі риторичні прийоми автор застосовує з урахуванням їх потенційного сприйняття адресатом [5:179].

Риторичний прийом ідентифікації має в науковій дискусії ряд особливостей. У першу чергу, аргументатор ідентифікує себе зі своєю **цільовою аудиторією** – з колом спеціалістів у певній галузі, здатних зрозуміти та оцінити хід авторських міркувань. На прикладі це виглядає так:

Like other YECs, Oard claims that fossils don't preserve well in slowly deposited aquatic sediments. However, science says otherwise. One can easily study the detailed review of the paleoenvironmental evidence from the Clarkia fossil beds that utterly refutes Oard's suggestion [9].

У перших двох висловлюваннях наведеного дискурсивного фрагменту автор згадує гіпотезу вченого- креаціоналіста Оарда про те, чому скам’янілості погано збереглися в донних осадових породах. У останніх же двох реченнях автор заперечує припущення опонента, протиставляючи йому дані “серйозної” науки, що спирається, передусім, на палеонтологічні свідчення. При цьому риторична особливість вираження заперечення полягає у використанні автором стилістично експресивної метонімії *science*, за допомогою якої він ідентифікує себе із цілим колом вчених-палеонтологів, які, власне, і становлять цільову аудиторію автора і протиставляють себе тим, хто недостатньо глибоко розуміється на предметі дискусії. Риторичний ефект посилюється і за рахунок використання маркеру часткової деперсоналізації *one*, який вживається автором з метою залучення до співпраці та співмислення як фахівців, так і усіх, кого це питання може стосуватися.

Ознаки ідентифікації з певною професійною групою можна спостерігати в персонологічному вимірі наукового дискурсу. Під **персонологією** розуміємо сукупність форм дейксису особи,

іменники, що позначають особу, а також безособове позначення типу *it is considered, it is known* тощо [6:12]. Зокрема, вживаючи інклюзивний дейксис першої особи *we*, автор включає себе до певної групи осіб. Функцією дейксису третьої особи, а також номінацій (іменників, що позначають особу) є посилення на відсутніх особ та різноманітні фахові групи, в тому числі на авторитетні “референтні групи”. Іменники, що позначають особу в науковому дискурсі, утворюють такі лексико-семантичні підгрупи:

1. наукова спеціалізація:

I don't understand ... Nor would any geophysicist or physical chemist!;

2. узагальнені найменування:

For a theorist, this magnification is worrisome;

3. приналежність до певного світогляду, вчення:

For an adherent of this brand of physicalism, it is fairly evident [8].

Як видно з прикладів, автор може вживати іменники-назви осіб, як для ідентифікації себе з референтними групами, так і для протиставлення власних поглядів, а також для демонстрації хибності поглядів тих груп, які відстоюють концепції та погляди, що не збігаються з поглядами автора. У такому разі адресант буде аргументацію таким чином, аби зробити адресата своїм однодумцем. Як правило, для цього автор у висловлюванні, що розташоване за реченням з “іменником особи”, вживає конектор протиставлення, який вводить тему заперечення чи незгоди. Наприклад:

This might appear as nitpicking to programmers accustomed to the equal sign meaning assignment. But mixing up assignments and comparison truly is a bad idea [4:12].

Імплікація спільності поглядів з цільовою аудиторією та соціумом досягається уживанням численних деперсоналізованих зворотів типу *most of us are aware of / that ... , naturally, needless to say* тощо.

По-друге, спостерігається апеляція до вартостей групи; констатація того, що “всі ми так думаємо та відчуваємо”, що згодом дозволяє ритору, взявши ініціативу в свої руки, запропонувати доповнення і альтернативи (наприклад, *I agree ... , but*):

По-третє, риторичний ефект аргументації в науковому дискурсі посилюється завдяки звертання автора до традицій та авторитетів, які поділяє та шанує цільова аудиторія. На прикладі це виглядає так:

The best pioneers in our profession were right to define their terms precisely from the outset. The failure to maintain these definitions is an indication not only of our profession's immaturity but also of the pervasive use of imprecise language in our culture [9:65].

Авторитетність наукового викладу. Аналізуючи засади і принципи успішності наукової комунікації, багато дослідників дискурсу відзначають важливу роль категорії авторитетності для комунікативного процесу [6–10]. Чутливість вузької аудиторії фахівців до наведених в наукових статтях аргументів значною мірою визначається тими авторитетами і традиціями, які вона поділяє. Кожен науковий текст адресовано активному адресату – носію певної традиції сприйняття наукових текстів, представнику певної наукової парадигми. Саме тому аргумент до авторитету в науковій сфері покликаний підтримувати оціночні твердження, викладені адресантом [8]. В разі обґрунтування будь-яких тез, цей тип аргументу є абсолютно необхідним, хоча сам по собі і не є достатнім.

Дослідження категорії авторитетності в науковому дискурсі дозволяє виділити ряд лінгвістичних маркерів, які вказують на інтенцію автора підвищити авторитетність викладу наукового матеріалу. Найважливіший з цих прийомів – знеособленість викладу інформації в поєднанні з зосередженням уваги на попередніх особистих досягненнях автора (наукового колективу). На думку багатьох дослідників (Л. Ю. Іванов, А. А. Болдирева, В. Б. Кашкін О. М. Ільченко) [4; 5; 6], категорія особи в науковому дискурсі виражається через два протилежні полюси. З одного боку, спостерігаємо експліцитне авторське “я”, а з іншого – тенденцію до нейтралізації особи автора / авторів, що втілюється у використанні безособових зворотів (*it is believed, it could be mentioned*), безособового узагальнюючого one (*one can believe*), так званого *pluralis auctoris* (*we believe*). Оскільки пошук істини в науці здійснюється шляхом неупередженого логічного аналізу нових фактів, автори наукових статей прагнуть представляти свої результати очищеними від усього суб’єктивного.

Ефект знеособленості досягається завдяки вживанню пасивних конструкцій, які дозволяють відійти від відкритого використання авторського “я”, і тим самим створити атмосферу об’єктивного, неупередженого викладу наукової інформації. Другою характерною

рисуою наукових текстів є оповідання від третьої особи. Надання авторами переваги знеособленому викладу пояснюється також дотриманням норм мовленнєвої ввічливості, зокрема максими скромності. Наприклад:

Research in progress by the authors indicates that these rocks originated from the upper mantle (asthenosphere-lithosphere) [7:12].

Очевидно, що співвідношення особистісного прояву і знеособленого викладу в науковому дискурсі є індивідуальним для кожного автора. На перший погляд може видатися, що вживання третьої особи якнайкраще слугує основній меті наукової комунікації – неупередженому викладу нової інформації. Проте при більш ретельному дослідженні цієї тенденції стає помітним, що нерідко в поєднанні з іншими факторами, а саме, виграшним для однієї зі сторін порівнянням або нарочитим підбором фактів, аргументів, посилянь тощо, приховується завуальована конкуренція, протистояння поглядів окремих учених чи цілих наукових товариств.

Важливим маркером підвищення авторитетності наукового викладення є посилення на авторитетні джерела інформації або авторитет відомих учених. Наука часто звертається до авторитетів, і прикладом цьому може слугувати хоча б наявність в кожному науковому інституті великих бібліотек. Аргумент до авторитету – обґрунтування твердження або дії шляхом посилення на певний авторитет – є широко поширеним явищем в науковому дискурсі. Честі бути “вищою інстанцією” удостоюються ті провідні експерти і спеціалісти, які відмінно зарекомендували себе в певній галузі своїми міркуваннями або вчинками.

This was recognized in a revised definition of “living polymers” by M. Szwarc [2].

Для підкреслення значимості використаної інформації, також може бути використана стисла біографічна довідка (*potted biography*) про основні досягнення автора цитованої роботи:

Raymond Davis, Jr., recepient of 2002 Nobel Prize in Physics “for pioneering contributions to astrophysics, in particular for the detection of cosmic neutrinos”, points out that [10:6].

Для переконання професійної спільноти, учений може зробити акцент на новизні, фундаментальності або складності свого дослідження, ефективності винайденого ним рішення, його оригінальності, значущості тощо. В межах риторичного прийому

авторитетної репрезентації ми виділили наступні сім типів авторських прагматоричних інтенцій:

1. зазначення вагомості внеску власного дослідження в науку;
2. демонстрація виправданості власного дослідження;
3. зазначення актуальності власного дослідження;
4. акцентування уваги на складності власного дослідження;
5. демонстрація того, що автор є експертом у своїй галузі;
6. доказ важливості вирішення проблеми власного дослідження;
7. демонстрація новаторства власного рішення.

Аналіз прагматичної складової наукової комунікації доводить, що наукове повідомлення виконує не лише когнітивну та пізнавальну функції, але й інтерактивну функцію встановлення та налагодження соціальних відносин всередині наукового соціуму.

Цікавий феномен спостерігається в науковому дискурсі віруючих учених, які є послідовниками різних релігій і духовних течій. Часто у вступному слові до їхніх статей чи дисертаційних досліджень можна зустріти подяку Богу, який виступає джерелом їх натхнення. Також нерідко в писемних наукових текстах цитуються священні тексти різних народів світу:

Above all I would like to dedicate this thesis to Jesus Christ for sustaining my family and me all these years. To Him be the glory.

Для вчених різних віросповідань авторитет Бога є найвищим, а власні досягнення на науковій ниві розцінюються як скромна присвята Йому – найвищому творчому принципу в житті.

Отже, категорія особи в науковому дискурсі виражається через два протилежні полюси. З одного боку, спостерігаємо експліцитне авторське “я”, а з іншого – тенденцію до нейтралізації особи автора. Оскільки пошук істини в науці здійснюється шляхом неупередженого логічного аналізу нових фактів, автори наукових статей прагнуть представляти свої результати очищеними від усього суб’єктивного.

Важливу роль у досягненні перлокутивного ефекту відіграє риторичний прийом ідентифікації, що полягає в ототожненні адресантом себе з такими категоріями, як-от: з цільовою аудиторією, з групами спеціалістів, яких єднає певний науковий світогляд, з соціумом, з авторитетами.

Інший риторичний прийом – авторитетної репрезентації – передбачає використання авторитетного статусу ритора як чинника впливу на позицію адресата. Категорія авторитетності виконує важливу функцію у науковому дискурсі: вона покликана забезпечити адекватність спілкування науковців, максимально підвищити рівень достовірності повідомлення а також довіри до викладеної інформації. Відомо, що розвиток нових етапів науки ґрунтується на попередніх досягненнях і авторитетах, але й нерідко знаменує їх переосмислення і заперечення. У цьому світлі категорія авторитетності певною мірою виступає дволиким Янусом, бо дивиться вона як в сторону минулого, де власне, відбувалося становлення носіїв авторитету, так і в майбутнє, в якому їх статус буде або закріплено, або спростовано.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гніздечко О. М.* Авторизація наукового дискурсу : комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Оксана Михайлівна Гніздечко ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2005. – 20 с. 2. *Павлюк Л. С.* Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація : [монографія] / Людмила Степанівна Павлюк. – Л. : ПАІС, 2007. – 168 с. 3. *Варгина Е. И.* Научный текст : функция воздействия : дисс. на соискание учен. степени. д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Екатерина Ионовна Варгина. – СПбГУ. – СПб., 2004. – 295 с. 4. *Иванов Л. Ю.* Семантико-прагматические характеристики текста научной дискуссии : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Леонид Юрьевич Иванов ; Ленинградск. гос. ун-т. им. Жданова. – Л., 1991. – 25 с. 5. *Кашкин В. Б.* Введение в теорию коммуникации : [учебник] / [В. Б. Кашкин, Л. В. Квасова, А. А. Болдырев] ; под общ. ред. В. Б. Кашкина. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – 175 с. 6. *Ільченко О. М.* Етикет англомовного наукового дискурсу : [монографія] / Ольга Михайлівна Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с. 7. *Hyland K.* Disciplinary Discourses : Social Interactions in Academic Discourse / Ken Hyland. – London : Longman, 2004. – 221 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Oard M. J.* Is Catastrophic Plate Tectonics Part of Earth History? [Електронний ресурс] / Michael J. Oard // Forum on Catastrophic Plate Tectonics. – Режим доступу до журн. : <http://www.answersingenesis.org/tj/v16/i1/plate.asp/> 9. *Kenney J. F.* Major Scientific Investigations for Hydrocarbons in the Deep Gas Exploration Projects / [Jeffrey Kenney, John Scott, Zbyshek Rognedensky]. – [2-nd ed.] – NRC Research Press, 2009. – 270 p. 10. *Eriksen K.* Power Spectrum Estimation from High-Resolution Maps / Kurt Eriksen. – Chicago : University of Chicago Press, 2003. – 148 p. 11. *Teufel S.* Argumentative Zoning : Information Extraction from Scientific Text / Simone Teufel. – Edinburgh : University of Edinburgh, 2007. – 204 p.